GEN HUKUKUNUN DÜZENLENMESİ BAKIMINDAN İSVİÇRE ÖRNEĞİ VE 5977 SAYILI BİYOGÜVENLİK KANUNU

Doç. Dr. Yusuf BÜYÜKAY*

GENEL OLARAK

Bir çok ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki sonuçların doğmasına sebep olan, 18. ve 19. yüzyılda gerçekleşen sanayi devriminden sonra, günümüzde sessiz ve sedasız bir devrim daha gerçekleşmektedir. Sanayi devriminin neticelerini lehlerine değerlendirmesini iyi bilen batılı devletler, günümüzde katma değeri azalan ve kuru bir istihdam aracı olmaktan öteye gidemeyecek olan bu sanayi dallarını bir kenara itmeye başlamışlardır. Bunun yerine katma değeri yüksek ve stratejik, örneğin, gen teknolojisi, ilaç teknolojisi ve bilişim teknolojisi gibi, ilgi alanlarını ikame etmeye başlamışlardır. Bu değişimin ayak seslerini bir çok sanayileşmiş Avrupa ülkesinin, özellikle Almanya'nın tekstille ilgili faaliyetlerini büyük ölçüde gelişmekte olan ülkelere terk etmesinde görmüş idik. Günümüzde, ülkemizde bir otomobil fabrikasının kuruluyor veya kurulacak olması da katma değeri azalan bu alanın da yakın bir gelecekte gözden çıkarılacağı anlamına gelmektedir.

Bilim ve teknoloji alanındaki bu çarpıcı gelişmelerin hukuki zemininin oluşturulması gerekliği de açıktır. Bir çok batılı ülkede bu zeminin hazır hale getirildiğini, kanun, yönetmelik ve diğer alt düzenlemelerin yapıldığını ve hatta yargı kararlarının ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Ülkemiz açısından da son derece önemli olan bu alanların yasal bir düzenlemeye kavuşturulması en büyük temennilerimizdendi. Bunu yaparken, daha önce yaşanmış tecrübelerden, çıkarılan kanun ve diğer düzenlemelerden mutlaka yararlanılmasını zorunluluk olarak görmekteydik. Gen hukuku alanındaki düzenlemelerine yakından vâkıf olduğumuz

* Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Öğretim Üyesi.

Almanya ve İsviçre düzenlemelerinden, itibariyle sonraki olan ve özenle ve özellikle de Almanya'daki düzenlemeler dikkate alınarak hazırlandığını düşündüğümüz İsviçre'nin yasal düzenlemelerinin örnek alınmasının yararlı olacağını düşünmekteyiz.

26 Ekim 2009 tarihli Resmi Gazetede Gıda Ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar Ve Ürünlerinin İthalatı, İşlenmesi, İhracatı, Kontrol Ve Denetimine Dair Yönetmelik'in yayınlanması bizlerde büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Danıştayın, "bu tür hususların yönetmelikle düzenlenemeyeceğine ilişkin" kararının ardından, **Biyogüvenlik Kanun Tasarısı Meclise sevkedilmiş ve** 18 Mart 2010 tarihinde TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. Bu kanunun kabul edilerek[1] yayınlanması ise bizlerde tam bir travmaya neden olmuştur: Çünkü öncelikli olarak, kanun tasarısının hiç ama hiçbir bilimsel platformda tartışılmasına imkan verilmediği gibi tasarı adeta kamuoyundan gizlenmiştir. İkinci olarak, genel kurulda, metin hakkında yeterli ve bilimsel eleştiriler ortaya konulamamıştır. Verilen önergelerle de tasarıdan belirli fıkralar çıkarılmış ve ülkemiz açısından asla yasalaşmaması gereken bir metin yasalaşmıştır. Genel Kurulda, biyogüvenlik kanun tasarısının görüşülmesi esnasında çiftçilerin kredi borçlarından, Çanakkale savaşı törenlerinin yapılmasına kadar bir çok ilgisiz konu dile getirilmiştir.

Yine de kanunun yürürlüğü için öngörülen 6 aylık sürenin sonuna kadar yanlıştan dönülmesinin mümkün olması ise tesellimiz olmaktadır.

Biyogüvenlik Kanunu, mevcut haliyle Gen Hukuku alanında yapılması gereken düzenlemelerin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Yine de düzenlenmesi gereken alanlar mevcuttur. Bu tebliğimizde, gen hukukuna ilişkin yasal düzenlemelerin yapılmasında ne gibi bir yol izlenmesi gerektiğini ortaya koymaya çalışacağım.

---

[1] 16.03.2010 tarih ve 27533 sayılı RG.

Avrupa Birliğinin gen teknolojisi alanında bir çok yönergesi bulunmaktadır[2].

Almanya'da mevcut düzenlemelerin sadece ismini zikredip, İsviçre'deki düzenlemeleri ana başlıkları ise sizlere aktarmak istiyorum.

I. ALMANYA'DAKİ DÜZENLEMELER

A. Kanunlar

1. EMBRİYONENSCHUTZGESETZ[3] (13.12.1990., BGBl. I S.2747)

2. GESETZ ÜBER GENETİSCHE UNTERSUCHUNGEN BEİM MENSCHEN Geniagnostikgesetz (GenDG)[4]. (31.09.2009, BGBL. I. S 2529)

3. GESETZ ZUR REGELUNG DER GENTECHNİK. Gentechnikgesetz[5] (16.12.1993, BGBl. I S 2066.)

Sekiz bölüm ve 42 maddeden oluşan bu kanunun 1. bölümünde, gene hükümler (kanunun amacı, geçerlilik alanı, kavramlar, komisyon (ZKBS)[6], komisyonun görevleri, ikinci bölümde, gen tekniği çalışmaları (güvenlik

---

2 İn-Vitro Teşhis Hakkında EG Yönergesi (**http://www.europa.eu.int/eur-lex-de/lif/dat/1998/ de_398L0079.htm**), Biyolojik Buluşların Korunması Hakkında EG Yönergesi (**http://www.europa.eu.int/eur-lex-de/lif/dat/1998/de_398L0044.htm**), Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların Kapalı Sistemlerde Kullanılmasına İlişkin AET Yönergesi (90/219/EWG) (www.pharmacos.eudra.org/F2/eudralex/vol-1/DIR_1990_219/DIR_1990_219_DE.pdf), Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların Çevreye Bırakılmasına İlişkin AET Yönergesi (90/220/EWG) (www.bba.de/gentech/90-220.pdf), Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmaların Çevreye Bırakılmasına İlişkin 2001/18/EG Yönergesi (ABl. L I06, 17.04.2001.) ve Genetik Olarak Değiştirilmiş Gıdalar ve Hayvan Yemleri Hakkında 1829/2003 EG Yönergesi bu bağlamda sayılabilir.

3 13.12.1990., BGBl. I S.2747.

4 **31.09.2009, BGBL. I. S 2529.**

5 Gesetz zur Regelung der Gentechnik, 16.12.1993, BGBl. I S 2066.

6 Zentrale Kommission für die Biologische Sicherheit

önlemleri, onay ve bildirim, onay şartları bildirim usulü), üçüncü bölümde, ürünlerin çevreye salımı ve piyasaya sürülmeleri, dördüncü bölümde, ortak hükümler, beşinci bölümde, sorumluluk hükümleri, yedinci bölümde cezai hükümler ve son olarak yedinci bölümde de son hükümler bulunmaktadır. Sorumluluk açısından getirilen esas ise, **tehlike sorumluluğu**dur (GenTG Art. 32).

Alman Gen Teknik Kanun'u 1.7.1990 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte 16.12.1993 tarihinde değişikliğe uğramıştır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya ile mukayese edildiği takdirde, sınırlayıcı olan Alman gen teknik hukukunun Almanya'daki endüstri bölgelerini tehdit ettiği eleştirisi, kanun koyucuyu izin usullerini esaslı olarak kısaltamaya ve kamunun katılımını azaltmaya sevketmiştir. Müracaat ve izin süreleri kısaltılmıştır. ZKBS'nin katılımına yönelik hükümler konulmuştur. Kısacası Alman Gen Teknik Kanunu Avrupa Birliğinin Yönergelerine uyumlu hale getirilmiştir. Ancak bu değişiklikler kanunun sistemini ve yapısını değiştirmemiştir.

Kanun'un amacı insanları, hayvanları ve bitkileri korumaktır (Art 1.Nr. 1 GenTG). Kanun ayrıca gen tekniği imkanlarının gelişmesini ve teşvikini de amaçlamaktadır (Art 1.Nr. 2 GenTG).

Kanunun ilgi alanı (Art 2 I GenTG), gen çalışması yapılan kuruluşları, gen tekniği çalışmalarını, genetik olarak değiştirilen organizmaları ve genetik olarak değiştirilen organizmaları içeren ürünlerin piyasaya sürülmesini kapsamaktadır.

Kavram tanımlarında "kuruluş" kavramı tartışmalı olarak kalmıştır. Alternatifler bir buzdolabından kapsamlı bir işyerine kadar çeşitlilik göstermektedir.

Kanun gen tekniği çalışmalarının denetim altında yürütülmesini ve bu çalışmaların yalnızca gen teknik kuruluşlarında yapılabilmesini öngörmektedir. Bir gen tekniği kuruluşunun kuruluş ve işletmesi ve aynı şekilde gen teknik çalışmaları, esas olarak GenTG. Art. 8'e göre bir kuruluş iznini gerektirmektedir. Kanun 4 ayrı güvenlik aşaması öngörmüştür.

Kuruluş ve faaliyet izni arasında fark gözetilmiştir. Genetik olarak değiştirilen organizmaların elde edilmesi ve piyasaya sürülmesine Art. 14 I GenTG'na göre izin verilmelidir. İzin vermeye yetkili olan kuruluş ise, Robert-Koch-Institut'dur.

Genetik projelerin kontrolü Art. 25 GenTG'ye göre yetkili eyalet makamları tarafından yapılmalıdır. Kontrol, makamın Robert-Koch-Institut'ü haberdar etme yükümlülüğü ile tamamlanmaktadır.

B. Yönetmelikler

a. Genteknik-Sicherheitsverordnung[7]: Gen Tekniği Güvenlik Yönetmeliği

b. Genteknik- Verfahrensverordnung[8]**:** Gen Tekniği Usul Yönetmeliği

c. Genteknik-Anhörungsverfahren[9]: Gen Tekniği İzin Yönetmeliği.

d. Die Verordnung über die Zentrale Kommission für die Biologische Sicherheit[10]**:** Biyolojik Güvenliği İçin Merkezi Komisyon Hakkında Yönetmelik

e. Genteknische-Aufzeichnungsverordnung[11]**:** Gen Tekniği Kayıt Yönetmeliği

f. Genteknische-Beteiligungsverordnung[12]**:** Gen Tekniği Katılım Yönetmeliği

g. Bundeskostenverordnug zum Gentechnikgesetz[13]: Gen Teknik Kanunu'na İlişkin Ücret Yönetmeliği.

---

7 24.3.1995, BGBL I, 297

8 4.11.1996, BGBL I, 1657.

9 4.11.1996, BGBL I, 1649.

10 5.8.1996, BGBL I, 1232.

11 4.11.1996.BGBL I, 1644.

12 17.5.1996, BGBL I, 734.

13 9.10.1991 BGBl. I, 1972.

II. İSVİÇRE'DEKİ DÜZENLEMELER

Gen hukuku alanında en yeni kanuni düzenleme yapan ülke İsviçre'dir. İsviçre'de bu kanuni düzenleme yapılırken, kendilerinin ilk kanuni düzenleme yapan ülke olmayışları, konunun doktrinde yeterince tartışılması ve Avrupa Birliği'nin bu hususta çıkarmış olduğu yönergeler, kendileri açısından bir avantaj olmuştur.

İsviçre'de ilk olarak konu üç bölüme ayrılmış ve her bölüm hakkında ayrı kanun çıkarılmıştır. Bu sınıflandırma, insanlar üzerindeki genetik araştırmalar, insan dışındaki genetik araştırmalar ve tıbbi olarak desteklenen üreme şeklindedir.

Bu kanuni düzenlemelerin en yeni düzenlemeler olması ve ayrıntılı hükümler içermesi nedeniyle, İsviçre'deki düzenlemelere, diğerlerine oranlara daha fazla yer vermeyi uygun görmekteyiz.

A. Bundesgesetz über genetische Untersuchungen beim Menschen (GUMG), İnsanlar Üzerindeki Genetik Araştırmalar Hakkında Kanun[14]

8 Ekim 2004 tarihinde kabul edilmiş olan bu kanun, 10 bölüm ve 44 maddeden oluşmaktadır. Birinci bölümde kanunun kapsamı, amacı belirtilmiş ve bazı kavramların da tanımı yapılmıştır. 1. maddede, Kanunun, tıp, iş, sigorta ve sorumluluk alanlarında insan üzerindeki genetik araştırmaların hangi şartlar altında yapılabileceği belirleyeceği ve insanların belirlenmesine ve köklerinin açıklanmasına ilişkin DNA profillerinin ortaya konulmasını düzenleyeceği belirtilmiş ve kanun aksini öngörmedikçe, araştırma amaçlı genetik araştırmaların yapılamayacağı açıkça vurgulanmıştır.

Kanunun ikinci maddesinde ise, **amacın**, insanlık onurunun ve şahsiyetin korunması, genetik araştırmaların ve genetik verilerin kötüye kullanımının engellenmesi ve genetik araştırmaların ve ulaşılan sonuçların yorumunu güvenli olarak sağlanması olduğu belirtilmiştir.

---

14 www.admin.ch/ch/d/ff/2004/5483.pdf

Üçüncü maddede ise genetik araştırmalar, zytogenetik araştırmalar, molekülergenetik araştırmalar, prânatal araştırmalar, sıralı araştırmalar, DNA profili ve ilgili personel gibi bazı temel teknik kavramların tanımları yapılmıştır.

Yedi maddeden ibaret olan, ikinci bölümde ise, genetik araştırmaların temel ilkeleri ihdas edilmiştir.

4. madde ile ilk olarak, **ayırımcılık yasağı** getirilmiş ve hiç kimsenin kendi kökeninden dolayı ayırımcılığa tabu tutulamayacağı açıkça ifade edilmiştir ki, bu husus genetik çalışmalar bakımından ifade edilen ve korkulan en büyük sakıncaların başında gelmektedir.

5. madde ile, gen analizlerinin ancak ilgili kişinin bağımsız ve yeterince yapılan açıklamadan sonra elde edilecek olan **onayı** ile yapılabileceği, fiil ehliyeti bulunmayanlar bakımından kanuni temsilcilerinin onayının alınması gerektiği ve rızanın her zaman geri alınabileceği açıkça ifade edilmiştir. 6. maddede "**bilmeme hakkı**", 7. maddede **genetik verilerin korunması**, 8. maddede **genetik araştırmaların yapılmasına ilişkin izin** ve 9. maddede genetik **in vitro teşhisler** özel olarak düzenlenmiştir.

On bir maddeden ibaret olan **üçüncü bölüm, tıp alanındaki genetik araştırmalar** başlığını taşımaktadır.

10. maddede, insanlardaki tıbbi araştırmaların yalnızca tıbbi bir amaca hizmet etmesi ve insanların "kendi geleceğini belirleme hakkı"nın garanti edilmesi şartı ile yapılabileceği, karar verme yeteneğine sahip olmayanlar hakkındaki genetik araştırmaların yalnızca bunların sağlıklarının korunması amacıyla, ancak istisnai olarak, ailedeki veya benzer taşıyıcılardaki ağır kalıtsal hastalıkların başka türlü aydınlatılma olanağı bulunmaması durumlarında yapılabileceği açıkça ifade edilmiştir.

11. maddede **prenatal araştırmalar** düzenlenmiş, ceninin sağlığını tehdit etmeyen özelliklerinin öğrenilmesi, hastalığın teşhisinden başka amaca yönelik olarak ceninin cinsiyetinin tespiti yasaklanmıştır.

12. madde ile sıralı analizler (reihenuntersuchungen) yetkili makamların iznine tabi kılınmıştır.

13. maddede ise, genetik araştırmaların yalnızca hekimler tarafından yapılabileceği belirtilmiştir.

14. maddede ise, **genetik bilgilendirmenin** nasıl yapılacağı ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Örneğin, görüşmenin kayıt altına alınması, bilgilendirmede toplumun değil, kişinin ve ailesinin menfaatlerinin üstün tutulması gerektiği, bilgilendirmenin zorlayıcı olmaması ve karar verme yeteneğine sahip olmayanların kanuni temsilcilerinin bilgilendirilmesi, bilgilendirmenin kapsamı bilgilendirme ve genetik araştırıma arasında mutlaka uygun bir zaman dilimi bulunması gerektiği öngörülmüştür.

15. maddede prenatal genetik araştırmalar hakkında bilgilendirmeye, 16 maddede, rizikolar hakkında bilgilendirmeye, 17. maddede ise prenatal genetik araştırmalar hakkında bilgilendirme yapacak kurumlara özel yer verilmiştir.

18. maddede **ilgili kimsenin kendi geleceğini belirleme hakkı**, 19. maddede ise **genetik verilerin kimlere bildirilebileceği** düzenlenmiştir. Burada, genetik veriler yalnızca ilgili kimseye veya karar verme yeteneğinden yoksun olanların kanuni temsilcilerine bildirilebileceği düzenlenmek suretiyle, doktrindeki endişelere de yer verilmemiştir.

20. maddede, ilgili kimseden alınan biyolojik maddelerin ileri kullanımları hususu düzenlenmiş ve ilgili kimsenin onayına bağlı tutulmuştur.

Beş maddeden oluşan **dördüncü bölüm**de ise, **iş hukuku** alanında genetik araştırmaların yapılması düzenlenmiş ve 21. madde ile de kural olarak iş akdinin kurulması veya devamı esnasında bunların yapılması yasaklanmıştır. 22. maddede bu yasağın istisnaları, yani bu tür araştırmaların meslek hastalıklarının ve iş kazalarının önlenmesi amacıyla yapılabileceği belirtilmiştir.

Üç maddeden oluşan **beşinci bölüm**de ise, genetik araştırmaların **sigorta** alanında kullanılmaları düzenlenmiştir.

29. ve 30. maddelerden oluşan altıncı bölümde ise, sorumluluk hukuku alanında zararın ya da tazminatın hesaplanması için genetik araştırmaların kullanılmaları ya da talep edilmeleri kural olarak yasaklanmıştır.

7. bölümde, soybağının belirlenmesi amacıyla DNA profili araştırmalarının hangi şartlar altında yapılabileceği belirtilmiştir: Madde hükümleri şu şekildedir:

Madde 31. Temel kural

1. Kimliğin tespiti ya da soyun açıklanmasına ilişkin DNA profilinin hazırlanmasında ilgili kişinin sağlık durumuna göre ya da diğer kişisel niteliklerine göre, cinsiyet ***(geschlechts, kuşak, nesil)*** hariç, araştırma yapılamaz.

2. DNA Profilinin hazırlandığı laboratuar ya da onun direktifi ile bir hekim, ilgili kişinin örneğini almak zorundadır. Bu kişiler kimliğini ispat etmek zorundadırlar.

3. Örnekler başka amaçla kullanılamaz

Madde 32. Medeni Usul

1. Bir medeni usul yargılamasında, taraflarda ya da üçüncü kişilerde DNA Profili ancak, mahkemenin talimatı ile ya da ilgili kişinin yazılı onayı ile oluşturulabilir.

2. Laboratuar, bu usul çerçevesinde aldığı örnekleri saklamak zorundadır. Araştırma talimatını veren mahkeme, ilgili kişi örneklerin daha uzun süre saklanmasını talep etmediği sürece, örneklerin doğrudan hükmün kesinleşmesinden sonra imha edilmesini sağlar.

Madde 33. İdari usul

1. Bir idari yargılama usulünde bir kişinin belirlenmesi ya da soyu hakkında, başka türlü giderilemeyen bir şüphe söz konusu ise, bu durumda yetkili makam, bunu muvafakatin alınmasına ya da DNA Profili oluşturulması iznine bağlayabilir.

2. DNA profili yalnızca, ilgili kişinin yazılı izni ile oluşturulabilir.

3. Laboratuar, örnekleri saklamak zorundadır. Resmi makam, örneklerin işlemin geçerlilik kazanmasından sonra, doğrudan imha edilmesini sağlar.

Madde 34. Resmi usul dışında soyun açıklanması

1. İlgili kişi yazılı olarak onay verirse, resmi usul dışında soyun açıklanmasına ilişkin DNA Profili oluşturulabilir; soyu belirli bir kimse tarafından açıklanmak zorunda olan mümeyyiz olmayan çocuk, bu kimse tarafından temsil edilemez.

2. DNA Profilini oluşturan laboratuar, araştırma ile ilgili kimseyi yazılı olarak, çocukla ilişki kurma ile ilgili Medeni Kanun hükümleri hakkında bilgilendirmek ve araştırmanın muhtemel psikolojik ve sosyal etkileri hakkında uyarmak zorundadır.

3. Örneklerin saklanmasına ya da imha edilmesine ilgili şahıs, ya da mümeyyiz olmaması durumunda kanuni temsilcisi karar verir.

4. Doğum sonrası babalığın tespiti, yalnızca hekimler tarafından, özellikle açıklığa kavuşturmanın sebepleri, örnek alınması ile bağlantılı rizikolar, hamilelikle bağlamında psikolojik, sosyal ve hukuki sorunlar, açıklığa kavuşturma sonrası bütün tedbirler ve koruma imkanlarının görüşülmesi suretiyle, hamile kadınla yapılan ayrıntılı bilgilendirme

görüşmesinden sonrasında, talep edilebilir. Bilgilendirme görüşmesi kayıt altına alınmalıdır.

8. bölümde insanlardaki genetik araştırmalar için oluşturulan uzman komisyonunun görevlerine yer verilmiştir. Uzman Komisyonunun görevleri özellikle şunlardır:

a. Muvafakatin alınması bakımından genetik araştırmaların kalite kontrolü için tedbirleri almak (madde 8/2) ve belirli genetik araştırmaları muvafakat yükümlülüğünden istisna tutulup tutulmaması ya da bu yükümlülüğün altında bulunması hakkında Meclise tavsiyelerde bulunmak (madde 8/3)

b.Yetkili makamın muvafakat aranmasına ilişkin sorusu üzerine mütalaa almak ve teftişte birlikte etkili olmak;

c. Belirli in-vitro genetik teşhislerin, madde 9/1'deki yasaktan istisna edilip edilmeyeceği hususunda tavsiyelerde bulunmak.

d. Sıralı araştırmaların kullanım konsepti için rapor hazırlamak

e. Gerekli olduğu sürece, madde 13/2'ye göre ileri eğitime ilişkin tavsiyelerde bulunmak

f. Genetik bilgilendirme ve prânatal riziko açıklamalarında bilgilendirme için tavsiyelerde bulunmak;

g. Yetkili Kontonal Makamı, meslek sırlarından kurtulunması hakkındaki dilekçelerde (madde 19/3) soru üzerine bilgilendirmek

h. Madde 22/d'ye göre onay vermek;

i. DNA Profilinin oluşturulması için tavsiyelerde bulunmak

j. Genetik araştırmaların bilimsel ve pratik gelişmelerini takip etmek, tavsiyelerde bulunmak kanundaki boşlukları göstermek.

9. bölümde cezai hükümlere ve 10. bölümde de son düzenlemelere yer verilmiştir.

B. Bundesgesetz über die Gentechnik im Ausserhumanbereich (Gentechnnikgesetz, GTG) İnsan Dışındaki Alanlara İlişkin Genteknik Kanunu[15]

21 Mart 2003 tarihli olan bu Kanun, 7 bölüm ve 38 maddeden oluşmakta ve yürürlükte olan bir çok kanunun hükümlerinde değişiklik yapmaktadır.

Kanunun amacı çevreyi, hayvanları ve insanları gen teknolojisinin kötüye kullanımlarından korumak, bunların refahına hizmet etmek, biyolojik çeşitliliği korumak ve kamunun bilgilendirilmesini teşvik etmek vb. olarak belirtilmiştir. İlerleyen maddelerde, kanunun kapsamına, temel kavramlara ve daha sonra da temel kurallara yer verilmiştir. Genetik olarak değiştirilmiş organizmaların çevreye salımı (Art. 11) ve piyasaya sürülmeleri (Art 12) arasındaki fark gözetilerek ayrı ayrı izinlere tabi tutulmuştur. Genetik olarak değiştirilmiş ürünler üzerine mutlaka "genetisch verandert" (genetik olarak değiştirilmiştir) ibaresinin yazılması gerektiği 17. maddede düzenlenmiştir. Bu tür organizmaların neden oldukları zararlardan ötürü, **tehlike sorumluluğu esası** (Art 30) getirilmiştir. 32. madde ile, tazminat taleplerinin zarar görenin zararı ve zarar vereni öğrenmesinden itibaren üç yıl içinde, her halükarda otuz yıl içinde **zamanaşımına** uğrayacağı, 33. madde ile de ispat kolaylıkları düzenlenmiştir. Bu son düzenlemeye göre, tazminat talep eden kimse illiyet bağını ispat etmekle yükümlü olmakla birlikte, kesin bir ispat aranmamakta, kuvvetli emareler, ispat bakımından yeterli sayılmaktadır. Cezai hükümlere ise 35. maddede yer verilmektedir.

---

15 www.admin.ch/ch/d/as/2003/4803.pdf

C. Budesgesetz über die medizinisch unterstützte Fortplanzung (Fortpflanzungsmedizingesetz, FMedG) Tıbbi Olarak Desteklenen Üreme Hakkında Kanun[16]

Bu kanunda yer alan hükümlerin, büyük çoğunluğu itibariyle, Almanların embriyonun korunmasına ilişkin kanunları ile (Embriyonenschutzgesetz) benzer hükümleri içermekle birlikte, daha teferruatlı hükümler içerdiğini ve sistematik olarak farklı bir yöntem benimsendiğini belirtmek gerekmektedir. Bu kanunun da bazı önemli hükümlerini vurgulamakla yetinmek istiyoruz.

Beş bölüm ve kırk dört maddeden oluşan bu kanun'un birinci maddesinde kanunun konusu ve amacı belirtilmiştir. Kanun, tıbbi olarak desteklenen üreme yöntemlerinin insanlarda hangi şartlar altında uygulanabileceğini belirlemekte, **insan onuru** ve şahsiyet haklarını korumayı hedeflemekte, gen teknolojisinin kötüye kullanımını yasaklamakta ve bir milli etik komisyonunun kurulmasını öngörmektedir (Art. 1).

İkinci maddede bazı temel kavramların tanımlarına yer verilmesinin ardından üçüncü maddede, temel kurallara yer verilmiştir. Buna göre, üreme teknikleri yalnızca çocuk sahibi olma amacı ile uygulanabilir, verilen materyaller yalnızca evli çiftlerde kullanılabilir ve bir kimsenin ölümünden sonra, ona ait materyaller üreme tekniklerinde kullanılamaz. Dördüncü maddede ise, yumurta ve embriyo bağışı, ödünç annelik (Leihmutterschaft) yasaklanmıştır. Üreme tekniklerinin yalnızca çocuk sahibi olamayan çiftlerde veya tedavi edilemeyen bir hastalığın gelecek nesillere geçmesi tehlikesinin bulunduğu durumlarda uygulanabileceği beşinci maddede düzenlenmiştir.

Doktorların, bu usullerin uygulanmasından önce, ilgili çiftleri belirli hususlar hakkında bilgilendirmesi gerektiği ve bilgilendirme ile uygulama arasında mutlaka uygun bir süre bulundurulması gerektiği altıncı maddede düzenlenmiştir.

---

16 www.admin.ch/ch/d/sr/8/81490.de.pdf

Üremeye yardımcı tekniklerin uygulamasından önce tarafların yazılı olarak rızalarının alınması gerektiği, uygulamanın üç defa üst üste başarısız olması durumunda rızanın yenilenmesi ve tekrar düşünme süresi verilmesi gerektiği ve de birden fazla hamilelik rizikosunun bulunması durumunda, uygulamanın eşlerin durumu anlamasına bağlı olduğu (Art. 7), EschG'de açıkça zikredilmeyen hususlardır.

Bu kanuna göre, bu teknikleri uygulayan kimseler, tedavinin türü ve sayısı, hamileliklerin sayısı ve sonuçları vb. hususlarda yıllık olarak rapor vermek zorundadırlar (Art. 11). Kişilere ait üreme materyallerinin saklanması, onların yazılı rızası ile mümkün olup, bu rızanın da her zaman geri alınması mümkündür. Saklama süresi en fazla beş yıl olabilir(Art. 15). Alman hukukundaki düzenlemeye paralel olarak, anne dışında embriyoların en fazla üç adet geliştirilebileceği (Art. 17) ve embriyoların saklanmasının yasak olduğu belirtilmiştir.

Bu kanunun dördüncü bölümünde, sperm bağışı özel olarak düzenlenmiştir. Buna göre, sperm bağışı, caiz olan üreme teknikleri çerçevesinde ve bağışlayanın yazılı rızası dahilinde yapılabilir (Art. 18). Verici, tıbbi açıdan gerekli özen gösterilmek sureti ile seçilir ve alıcının sağlık rizikoları mümkün olduğu kadar minimize edilir. Başka kriterler caiz değildir (Art. 19). Bağışlanan spermler, yalnızca üreme tekniklerinin kullanılmasına rıza gösteren kimselerde kullanılır (Art. 20). Sperm bağışı ücretsizdir (Art 21). Bir uygulamada farklı kimselere ait spermler kullanılamaz ve bir vericinin spermleri en fazla sekiz çocuğun döllenmesinde kullanılabilir. Bu usuller ancak, evlilik engeli bulunmayan kimseler arasında uygulanabilir (Art. 22).

Bu kanun hükümlerine göre döllenmiş olan çocuk, annenin kocası ile olan evlat ilişkisine (Kindesverhaeltnis) itiraz edemez. Bu şekilde dünyaya gelmiş olan çocuk sperm vericisine karşı kural olarak babalık davası açamaz (Art. 23).

Bu işlemler geçerli bir şekilde kayıt altına alınmalıdır. Buna göre, bağışlayanın adı, soyadı, doğum tarihi ve yeri, mesleği, eğitimi, bağış tarihi,

tıbbi araştırmanın sonuçları, kadının, adı, soyadı, doğum tarihi ve yeri, milliyeti, ikametgahı, bağışlanan hangi spermi kullandığı, kocasının ismi, spermin kullanım tarihleri kayıt altına alınmalıdır (Art. 24). Veriler, yetkili makamlara ulaştırılır ve 80 yıl sonra silinir (Art. 25, 26).

Çocuk, 18 yaşını doldurması kaydıyla, yetkili makamlardan, vericinin açık kimliğini, menfaatinin bulunması durumunda diğer bilgileri de talep edebilir. Yetkili makamlar çocuğa bu bilgileri vermeden önce, mümkün ise vericiyi bilgilendirir. Eğer verici şahsi ilişki kurmayı reddeder ise, çocuk, vericinin şahsiyet hakları ve ailesinin koruma hakkı hakkında bilgilendirilir. Eğer çocuk bu bilgileri yine de talep ederse, bu takdirde kendisine bu bilgiler verilir (Art. 27).

Kanunun 28. maddesi ile, milli etik komisyonunun kurulacağı, 29 ila 37. maddelerde ise, bazı uygulamaların cezalandırılacağı hususları belirtilmiştir

IV. 5977 SAYILI BİYOGÜVENLİK KANUNU

Son olarak, 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu'nun eksik ve sakıncalı yönlerini maddeler halinde belirtmek istiyorum:

1. Kanunun amacı dar tutulmuştur.

Amaçlar arasında,

a. insanları, hayvanları ve çevreyi gen teknolojisinin kötü kullanımından korunması;

b. gen teknolojisinin kullanımında insanın, hayvanların ve çevrenin refahına hizmet etmesi gerektiği,

c. biyolojik çeşitliliği ve toprağın verimliliğinin sürekli korunması;

d. canlıların onurunun korunması,

e. tüketicilerin seçim özgünlüğünün mümkün kılınması,

f. ürün (belge) değişiminin engellenmesi,

g. toprağın verimliliğinin korunması amaç olarak zikredilmemiştir.

2. Tanımlarda eksiklik bulunmaktadır.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar bakımından önemli olan,

a. İhlal,

b. Piyasaya sürme,

c. Tesis

kavramları tanımlanmamıştır.

3. Sadece GDO'lardan bahsedilmiş, bunların atıklarından bahsedilmemiştir.

4. GDO'ların deney amaçlı çevreye salımı için aranması gereken ön önemli şart "GDO, insan hayvan tıbbı bakımından oluşturulmuş Antibiyotiklere karşı, genetik olarak verilmiş dirençgeni içermemesi" belirtilmemiştir.

5. Deney amaçlı serbest bırakmanın şartlarına hiçbir şekilde değinilmemiştir.

6. Vahşi hayvanların genetiğinin değiştirilmesi yasağı açıkça zikredilmemiştir.

7. Tüketicilerin bilgilendirilmesine hiçbir şekilde yer verilmemiştir.

8. Genetiği değiştirilmiş organizma içeren ürünlerin işaretlenmesi konu edinilmemiştir. Kanunda getirilmiş olan etiketlemenin "eşik değer" gibi bir sınıra bağlanması korkutucudur. Zira eşik değer her zaman için değişebilecek bir değerdir. Halbuki GDO taşıyan her ürünün etiketlenmesi gerekir.

9. Araştırmaların ve eğitimin teşvikine yer verilmemiştir

10. Zararlarının uzun sürede ortaya çıkması muhtemel olan GDO'lardan sorumluluk bakımından, yeterli uzunlukta zamanaşımı süresi öngörülmemiştir. Bu süre, İsviçre'de 3 ve 30 yıl olarak öngörülmüştür.

11. Sorumluluk türüne yer verilmemiştir. Olması gereken sorumluluk türü Tehlike sorumluluğu olmalı idi. Bu konu düzenlenmediği için kusur sorumluluğu esası geçerli olacaktır ki, hukuk tekniği açısından zarar görenin zarar vereni sorumlu tutması mümkün olmayacaktır.

12. İspat kolaylıklarına yer verilmemiştir.

13. Erzurum Milletvekili Zeki Ergezen ve arkadaşlarının verdiği önerge ile yapılan değişiklikle, basitleştirilmiş işlem (karar almak) için, 6. maddenin d bendinde yer alan "Genetiği değiştirilmiş mikroorganizmaların çevreye yayılma risklerinin bulunmaması" şartı kaldırılmıştır.

14. Genetiği Değiştirilmiş bitkilerin üretilmesi yasaklanmış, ancak ithali serbest bırakılmıştır. Ve ülkemiz açıkça Pazar haline getirilmiştir.

15. Biyoetik komisyonunun gerekliliğinden hiç bahsedilmemiş ve öngörülmemiştir.

16. Kanunun 3. maddesinin 8. fıkrasında ve 6. maddesinde basitleştirilmiş işlemden bahsedilmiştir. Buna göre bu iki maddenin birlikte uygulanması ile basitleştirilmiş bir başvuru yapılabilmektedir. Bilhassa yurtdışından getirilen GDO'lu ürünler için bu yol kullanılabilecektir. Bu durumda bazı ülkelerin sosyo ekonomik politikaları ve izinleri ile üretilen ya da uluslar arası şirketlerin etkisi ile hazırlanmış raporlar ülkemize GDO'lu ürünlerin kolay bir şekilde girebilmesini sağlayacaktır. Bilindiği üzere Brezilya'da önce genetiği değiştirilmiş ürünler yasal olmayan bir şekilde üretilmeye başlanmış 2005 yılında kanuni bir düzenleme getirilmiştir. Bu ülkede Kanun çıkarılmış olmakla birlikte halen tartışmalar bitmemiştir.

17. Kanun ile kurulmuş olan Biyogüvenlik Kurulu, iktidarlara göre değişebilecek bir politikayı beraberinde getirmiştir. Bu durum, zaman içinde GDO'lu ürünlerin Türkiye'ye girebilmesini kolaylaştıracaktır. Ayrıca Kanun'da Kurul'un sorumluluğuna da hiç değinilmemiştir. Hem Kurul hem de İdarenin sorumluluğu söz konusu olabileceği için bu Kurulun sorumluluğu ayrıca düzenlenmelidir.

18. Kurul'un sayısı da sınırlı tutulmuştur. Örneğin, Brezilya'daki muadil Kurul ise 27 üyeden oluşmaktadır. Bu üyeler, Bakanlıklardan, bilim insanlarından, Çevrecilerden ve Tüketici örgütlerinden seçilen üyelerden oluşmaktadır ve geniş bir kitleyi temsil etmektedir. Kanun'daki Kurul ise çok kapalı bir çevreden seçilmiştir ve tereddütleri izale etmekten uzaktır.

19. Çevre ve tüketici örgütlerinin dava açabilmeleri imkanına yer verilmemiştir.

Son olarak, son derece önemli olan bu konuda mevcut yasal düzenlemelerimizi gözden geçirmemiz gerektiğini, ancak bu şekilde yapılan yanlışlıklardan dönülmesi mümkün olduğunu, Almanya ve özellikle de İsviçre'nin yasal düzenlemelerinin örnek alınmasının son derece isabetli olacağını belirtmek isterim.